

Kategoriernes kamp

Verstraete Hansen, Lisbeth

Published in:
Passage

Publication date:
2012

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Verstraete Hansen, L. (2012). Kategoriernes kamp: Debatten om en verdenslitteratur på fransk. *Passage*, (67), 55-67.

Kategoriernes kamp

Debatten om en verdenslitteratur på fransk

*Vi må kort sagt 'afnationalisere det franske sprog' [...] som i umindelige tider er blevet brugt af andre end franskmændene. Vi må gøre det klart, at litteraturen fra Frankrig blot er en lille ø, der suser, synger og skaber på fransk midt i et fransksproget øhav (Abdourahman A. Waberi, *Pour une littérature-monde*, 72)*

Den 19. marts 2007 ryddede *Le Mondes* litterære redaktion forsiden af det ugentlige bogtillæg for at annoncere *Manifeste pour une littérature-monde en français* (herefter: *MLMF*), der blev markedsført som et forsvar for “et fransk sprog løst fra sin pagt med nationen”.¹ Den ledsagende illustration viste en ansigtsløs vandrer – ved nærmere eftersyn en jordklode med hat – der med storbyen som baggrund hvirvlede landevejens støv op med sine slidte sko.

Manifestet var underskrevet af 44 franskskrivende forfattere,² såvel etablerede som yngre, såvel franske – bl.a. Jean Rouaud, Michel Le Bris og Éric Orsenna – som franskskrivende med anden baggrund end fransk – bl.a. Tahar Ben Jelloun, Maryse Condé, Édouard Glissant, Nancy Huston og Alain Mabanckou. Underskriverne bekendtgjorde, at et nyt kapitel i den franske litteraturhistorie nu skulle skrives: kapitlet om, hvordan den franske nationallitteratur opløstes i en større og mere globaliseret fransksproget litteratur, hvor de hidtidige grænser mellem et centrum og en periferi blev ophævet. Og manifestet sparede ikke på store ord som “historisk øjeblik”, “revolution” og “genfødsel”. Det var tid til forandring. Til verdenslitteratur på fransk.

Bevægelsen fik yderligere synlighed med en efterfølgende tekstantologi redigeret af Michel Le Bris og Jean Rouaud, som blev sendt på gaden i maj 2007 under den let amputerede titel *Pour une littérature-monde* (herefter *PLM*). Når man vil se

nærmere på nyere fransk litteratur, må disse tekster derfor være et godt sted at begynde. Og dog. Det er tankevækkende, at selv om der i de forløbne fire år er udkommet en lind strøm af antologier og særnumre af litterære tidsskrifter med analyser af *littérature-monde*-bevægelsens to grundlæggende tekster og af de medvirkende forfattere, deres motiver, styrker og selvmodsigelser (f.eks. Albert 2010, Gnocchi 2010, Kleppinger 2010, Murphy 2010, Porra 2008), så er der ikke skrevet så meget om det, det hele handlede om: de litterære tekster. Den nye verdenslitteratur på fransk.

Man kan derfor spørge, hvad det egentlig var for en vision om *littérature-monde*, der blev promoveret i *MLMF*? Hvad skrev den sig op imod? Hvordan er idéen blevet realiseret i de litterære tekster, og hvor skelsættende var den egentlig? Disse spørgsmål vil jeg søge at besvare i det følgende, hvor jeg indleder med at se på, hvilke overordnede kategorier, manifestet konstruerer som modsætninger for at positionere sig i det litterære felt. Dernæst vil jeg forsøge at definere den kunstneriske vision, der samler forfatterne og endelig med enkelte eksempler fra *PLM* og Alain Mabanckous roman *Verre cassé* (knust glas) fra 2005 se på, hvordan manifestet – måske – kan siges at være blevet realiseret rent tekstuel.

Manifestets to spor: det politiske og det poetiske

Litteraturhistorien er rig på manifeste, hvor (mere eller mindre) marginaliserede forfattere samler sig om en fælles kunstnerisk vision, der bryder med den litterære institutions dominerende ideologi og stadfæstede æstetiske værdier. Et litterært manifest indeholder derfor som regel to parallelle diskursive spor, hvoraf det første kan karakteriseres som politisk i betydningen 'kampen om den symbolske magt' i det litterære felt, mens det andet spor er af mere poetisk karakter og retter sig mod den æstetik, manifestet kæmper for at få anerkendt på bekostning af den dominerende litterære norm (Abastado 1980). *MLMF* er ingen undtagelse fra reglen. Teksten er struktureret ud fra to overordnede postulater, hvor det første tydeligt udstikker et politisk spor: "frankofonien er død, en *littérature-monde* på fransk tager form", mens det andet baner vejen for en kunstnerisk fornyelse, der kan resumeres til, at "verden er tilbage i den fransksprogede litteratur". Men hvad er frankofoni, hvorfor har den stået centralt, og hvad vil det sige, at den er død? Det vil jeg se nærmere på i det følgende.

Postulat 1: Frankofonien er død...

Manifestet indleder med at erklære, at vi oplever et historisk øjeblik. Det historiske består i, at en række af det foregående efterårs store litterære franske priser var gået til franskskrivende forfattere uden for Frankrig.³ Denne prisregn var ikke et tilfælde, hævder underskriverne, men derimod et udtryk for, at en revolution havde fundet sted. En kopernikansk revolution, fordi den indebar, at "centret, det sted hvorfra en fransk-fransk litteratur formodedes at stråle, ikke længere er centret [...]. Fremover, fortæller efterårets priser os, findes centret overalt, i alle fire verdenshjørner. Slut med frankofonien. Og opkomst af en *littérature-monde* på fransk." I manifestets optik forudsætter opkomsten af en *littérature-monde* på fransk altså, at "frankofoniens dødsattest underskrives".

Begreberne ‘frankofoni’ og ‘frankofon’ er særligt siden 1980’erne blevet anvendt af såvel kritikere som litteraturhistorikere til at kategorisere litteratur skrevet på fransk af ikke-franske forfattere. Dette behov for at beskrive litteratur, der falder uden for kategorien ‘fransk (national)litteratur’ forstået som sammenfaldet af sprog, nation og litteratur, er ikke nyt for forfattere og litteraturhistorikere fra fransktalende områder i Belgien, Schweiz og Canada. De har igennem det 19. og det 20. århundrede uophørligt været tvunget til at forholde sig til, om flerkulturelle og flersprogede samfund kunne have sådan noget som en national litteraturhistorie; hvad der eventuelt kunne sættes i stedet for, og hvordan et sådant korpus i givet fald skulle benævnes.

Behovet er heller ikke nyt for forfatterne fra de tidligere kolonier. Afkolonisering og internationale migrationsbevægelser har sammen med de seneste årtiers massive interesse for kulturel globalisering og udviklingen af postkolonial teori og et analytisk begreb som ‘world literature’ for længst bragt litteraturhistorien hinsides den nationallitterære forståelsesramme. Det er kommet til udtryk i en bred vifte af kategoriseringer baseret på snart etniske, snart ideologiske eller sproglige kriterier som eksempelvis ‘Black African Literature’, ‘poésie noire’, ‘latino-forfattere’, ‘resistance literature’ ‘subaltern studies’, ‘Commonwealth literature’. Men her udgør Frankrig en undtagelse, hævder Alec G. Hargreaves i sin artikel om etniske kategoriseringer af litteratur, hvor han påpeger, at franske litteraturhistorikere og -kritikere længe er vejet tilbage for at bruge begreber som ‘multikulturalisme’ og ‘postkolonialisme’ i deres omgang med transnationale fransksprogede tekster (cf. Hargreaves 2005).

Den ‘eksterne’ periferi er i stedet kategoriseret som ‘frankofon’, hvad der for en umiddelbar betragtning kan synes mere objektivt, mens den ‘interne’ periferi forstået som de forfattere blandt anden- og tredjegerationsindvandrere, der i mange år og med fine oplagstal har skrevet om erfaringen med at leve mellem to kulturer og to sprog, er forblevet i marginen af den franske litterære institution. Og sandt er det, at med få markante undtagelser (som f.eks. Charles Bonn, Bernard Mouralis og Jean-Marc Moura) er det først det seneste årti, at ‘postkoloniale’ problemstillinger og begreber er blevet et identificerbart felt i den franske akademiske debat.

Hvad er nu problemet med ‘frankofoni’-kategorien? ‘Frankofon’ betyder ‘fransktalende’ og er en sproglig kategorisering, så strengt taget dækker kategorien ‘frankofon litteratur’ ikke en grundlæggende anderledes virkelighed end ‘verdenslitteratur på fransk’! Og så alligevel: Frankofoni-begrebets historie er spundet ind i et sådant net af kollektive forestillinger, politiske interesser og litteraturhistoriske traditioner, at man må kende til tre afgørende øjeblikke i begrebets udvikling for at forstå *littérature-monde*-bevægelsens stålsatte anti-frankofone positionering.

Det første øjeblik er begrebets opståen i det 19. århundredes sidste årtier, hvor geografen Onésime Reclus (1837-1916) i en række skrifter gav ideer til, hvordan geografiske og demografiske forhold kunne bidrage til at udbygge Frankrigs storhed. Reclus var en glødende forsvarer af kolonieeventyret og nærmest besat af tal! Fødselstal, indbyggertal, arealer, sprogbrugertal. For at vurdere styrkeforholdet stormagterne imellem får Reclus den idé at sammenligne antallet af sprogbrugere for det pågældende sprog, og hermed er begrebet ‘frankofon’ sat i verden. Reclus anser sproget – ikke racen – for at være den sokkel, imperiet hviler på, og det mid-

del, der kan sikre Frankrig den bedst mulige andel i “opdelingen af verden”, som titlen på en af hans bøger udtrykker det (Reclus 1906). I den oprindelige betydning er ‘frankofoni’ altså ingenlunde et kulturelt fællesskab, hvor man – som det i dag hedder i den politiske frankofoni-organisations officielle terminologi – har “det franske sprog til deling”. Det er et rent ekspansionsprojekt, hvor en centralmagt for at styrke sin position udbreder *sit* sprog til andre, som i øvrigt skal ‘accepteres’ som frankofone af Frankrig

Det andet øjeblik falder i 1960’erne, hvor begrebet genoptages af en række afrikanske statschefer, der agiterer for en kulturel alliance af fransktalende lande under navnet “La Francophonie”. Det er altså ikke som ofte hævdet den tidligere kolonimagt Frankrig, der tog initiativet til det, der har udviklet sig til en stor international politisk organisation, der opererer på alle fronter for at forsvare franske og fransktalende landes interesser (cf. Riesz 2003). Men man kan godt sige, at det er den til kolonierne eksporterede franske forestilling om det franske sprogs universalitet, der er grundstenen i samarbejdet.⁴ Det er denne forestilling, som ikke mindst den senegalesiske digter og præsident Léopold S. Senghor har været eksponent for. I en artikel fra 1962 beskriver Senghor, der også var en af ophavsmændene til ‘négritude’-begrebet, det franske sprog som et “vidunderligt værktøj, der er udsprunget af koloniregimets ruiner,” som et sprog, der “*ophæver alle særinteresser og potentielle konflikter*, og som kan væve hele verden – i hvert fald den frankofone – sammen i humanismens navn. [...] Fransk: Solen, der skinner over verden” (Senghor 1962, 844. Min kursivering). At dette betydningsindhold stadig aktualiseres i forbindelse med frankofoni-begrebet kommer til udtryk flere steder i manifestet, der dog bruger strålemetaforen med omvendt fortegn, bl.a. til at hævde, at frankofonien er “det sidste lys fra en døende stjerne”.

Frankofoni-begrebets tredje moment ligger i 1980’erne og frem. Her institutionaliseres alliancen af fransktalende lande i Organisation Internationale de la Francophonie (OIF), der dækker såvel politik, sport og uddannelse som kultur. Central er dog kampen for sproglig og kulturel mangfoldighed, hvorfor begrebet ‘diversitet’ afløser ‘universalitet’ som OIFs officielle samlingspunkt. Kulturkampen udkæmpes med midler som forfatterlegater og litterære priser, herunder OIFs *Prix littéraire des cinq continents*, der giver prismodtageren stor synlighed i den fransktalende verden og mulighed for en international forfatterturné. Om prisen står at læse, at den tildeles en forfatter, som “vidner om en særlig kulturel erfaring, der beriger det franske sprog”.⁵

Således er frankofoni-begrebets betydningsmæssige indhold gledet fra sprogbaseret imperialisme til universalitet, fra universalitet til diversitet; fra demografi til kulturelt samarbejde og videre til politisk organisation. Begrebet *er* afgjort flertydigt, og som ovennævnte motivation for den litterære pris antyder, kan tanken om, at litteraturen og forfatteren instrumentaliseres i en politisk sags tjeneste ikke helt udelukkes. At der samtidig findes talrige eksempler på, at “frankofoni rimer på koloni”, som Québec-forfatteren Jacques Godbout skriver (*PLM* 109), gør ikke begrebet mindre problematisk, og det er vel helt legitimt at undre sig over, hvorfor nogle udefrakommende forfattere som Apollinaire og Cioran altid omtales som ‘franske’, mens andre udefrakommende – forfatterne fra de tidligere kolonier – pr. definition er ‘frankofone’ (Maalouf 2006).

Det er på den baggrund, man kan forklare, hvorfor kampen for at ændre magtforholdene og sætte en ny dagsorden i form af andre legitimeringskategorier i det litterære felt i underskrivernes øjne forudsætter frankofoniens død. En anden betingelse er ... verdens tilbagekomst.

Postulat 2. Verden er tilbage...

MLMFs andet postulat, som udstikker det poetiske spor, forudsætter, at verden har været væk. Og man forstår, når man læser manifestet, at den franske litteratur gennem årtier har evakueret alt andet end tekst fra litteraturen. For romanen, som er den genre, der ydes mest opmærksomhed i manifestet, har det litterære diktat angiveligt lydt: ud med subjektet, med historien, med 'referenten'. Tilbage stod en blodfattig litteratur uden anden genstand end sig selv, og en romanggenre, der blot kunne "betragte sig selv skrive." Skydeskiven for bevægelsen på dette niveau er strukturalismen, formalismen og *le nouveau roman*, hvis storhedstid ret beset lå i 1960'erne og 1970'erne. Et utal af kommentatorer og kritikere har da også påpeget, at denne del af debatten runger som et ekko fra en længst svunden tid (se f.eks. Wilfert-Portal 2008).

Men polemik og overdrivelse hører manifeste til, for dels skal underskriverne markere et klart brud med bestående æstetiske positioneringer – det er noget af det, der skaber dynamikken i det litterære felt (cf. Bourdieu 1992, 221 ff.) – dels har de interesse i at tegne en skarp kontrast til udviklingen i den internationale, overvejende engelsksprogede, litteratur, der i *MLMF* leverer eksemplet på det, det franske litterære miljø ikke har formået: at åbne sig mod verden med en række "larmende farvestrålende, blandede romaner, der med sjældnen kraft og nye ord fortæller om larmen fra metropoler, hvor kulturer fra alle kontinenter støder sammen, brydes med hinanden, smelter sammen." Midt i dette kreative kaos står Kazuo Ishiguro, Ben Okri, Hanif Kureishi, Michael Ondaatje og Salman Rushdie, der udforsker det menneske, som ikke længere lever i nostalgien efter det for evigt tabte hjemland men derimod lever mellem to verdener og tager sin pluralistiske identitet på sig. Det er det oversatte menneske, det 21. århundredes fortro, der viser vejen for den nye franske verdenslitteratur.

Når man ser bort fra de internationale forfatternavne og nogle afsluttende betragtninger om, at *littérature-monde* på fransk skal favne vidt forgrenede fransksprogede litteraturer og skrive om verden, som den ligger foran os, er det sparsomt med oplysninger om de kunstneriske fællestræk, underskriverne bakker op om, ligesom begrebets genealogi forbigås i absolut tavshed. Der er ikke et ord om forskelle og ligheder mellem *littérature-monde*-begrebet og Goethes idé om *Weltliteratur*, ligesom der heller ikke peges på de aktuelle debatter om mulighedsbetingelserne for en litterær *verdensrepublik* (Casanova 1999) eller en *world literature* (Damrosch 2003, Thomsen 2010). De fleste kritikere er enige om, at begrebets to vigtigste inspirationskilder skal findes i henholdsvis rejselitteraturen (manifestet nævner eksplicit Bruce Chatwin og den schweiziske forfatter Nicolas Bouvier), i Édouard Glissants kreoliseringsteorier, der kredser omkring to-leddede størrelser som 'tout-monde', og 'chaos-monde',⁶ og i begrebet 'world fiction' (cf. Leversot 2010).

Kritikerne er også enige om, at såfremt en verdenslitteratur på fransk defineres som *romaner* om mobilitet, opbrud og kulturelle smeltedigler, så er en *littérature-*

monde tematisk og genremæssigt lige så snærende og dogmatisk som den formalistiske æstetik, man hævder at gøre op med. Hvilken fremtid, spørges der, findes da for de forfattere, der gør sig skyldige i ikke at være kosmopolitiske nok, eller som kunne finde på at tro, at sådan noget som et følelsesliv eller et enfoldigt hjertes skæbne i en provins i Normandiet kunne være et godt udgangspunkt for litteratur (cf. Wilfert-Portal 2008).

Denne ansats til litterær normsætning er bare en af manifestets blinde vinkler. En anden ligger i det åbenlyse paradoks, der består i at tage afsæt i det litterære centrumts værdidomme til at hævde samme centrumts endeligt! For hvis nu de franske forlæggere i de efterfølgende år ikke tildeler de 'frankofone' forfattere nogle hæderspriser, er verdenslitteraturen da død og periferien genindført?

En tredje blind vinkel ligger i en vis mangel på historisk perspektiv. Nogle uger efter udgivelsen af manifestet minder et par kritikere om, at såvel erfaringen med at leve mellem flere verdener og flere sprog som analysen af centrum/periferi-forholdet er udfoldet af mange forfattere fra den generation, der følger *négritude*-bevægelsen (Kesteloot & Sall 2007, 2). Man kunne også lidt maliciøst minde om, at helt tilbage i 1958 – inden nogen havde tænkt på at relancere frankofoni-begrebet – gik de tre store franske litterære priser til ikke-franske forfattere. Belgierne Francis Walder og Françoise Mallet-Joris modtog hhv. Prix Goncourt og Prix Fémina, mens Renaudot-prisen dette år gik til samme Édouard Glissant, som et halvt århundrede senere er en del af det kollektiv, der underskriver *MLMF*. Dette sammenfald giver anledning til se nærmere på manifestets underskrivere og deres individuelle løbebaner i det litterære felt.⁷

Kollektivet præsenterer sig som en domineret gruppe med en ny litterær vision. Men domineret af hvem må man spørge? Langt de fleste af forfatterne udgives, kommenteres og belønnes af det franske centrum, de kritiserer så hårdt; størstedelen af dem udgives af Gallimard og Seuil, og kollektivet har sammen hjemtaget et dusin af de store litterære franske priser. Det er en vigtig symbolsk kapital. Gennemsnitsalderen ligger et stykke over de halvtreds. Over en tredjedel af de 44 underskrivere har fransk pas, og endnu flere bor fast eller i perioder i Frankrig. Det er således en ganske erfaren og ganske centraliseret frankofon periferi, der har taget ordet.

Til gengæld er den interne periferi ganske fraværende. Skønt Frankrig ikke mangler forfattere, der skriver om deres erfaringer med såvel metropoler og forstæder som kulturmøder og -sammenstød, er ikke én af dem inviteret til at underskrive manifestet og bidrage til den kommende verdenslitteratur på fransk.⁸

Man kan derfor hævde, at *littérature-monde*-bevægelsen udgår fra det litterære centrumts hjerte, hvilket yderligere understreges af, at *MLMF* udgives i *Le Monde* og *PLM* af Gallimard. Mere centralt bliver det ikke.

På den baggrund kan manifestet læses som en kommentar til allerede eksisterende forfatterskaber, således at det snarere end fremtidig litteratur er en særlig synsvinkel på – kategorisering af – eksisterende litteratur, der plæderes for. Tekstlige realiseringer af manifestet kan man derfor lige så godt se bagud som fremad efter.

Realiseringer: Alain Mabanckou og romanen *Verre Cassé*.

Når man læser *PLM* igennem, leder man uvilkårligt efter den ledetråd eller de kunstneriske fællestræk, der kunne knytte an til manifestets lidt vage idé om *verdenslitteratur* og give den genkendeligt litterært udtryk. Det er ikke nogen let opgave. Det forbliver uklart til det sidste, hvordan de to udgivelser egentlig er forbundet; manifestet er ikke genoptrykt i bogen, men genkendelige brudstykker af det står at læse i de individuelt signerede bidrag fra Michel Le Bris og Jean Rouaud, og i lidt mindre omfang fra Abdurrahman Wabéri og Alain Mabanckou. Antologien indeholder et væld af genrer – romanuddrag, essays, erindringer, rejsebeskrivelser og et enkelt interview – og et væld af temaer – nogle diskuterer identitet, andre sprog, og andre igen forholdet mellem de to; nogle redegør for deres personlige litterære projekt, andre tager debatten om frankofonien. Én af dem er Alain Mabanckou, som i høj grad har bidraget til at tegne *littérature-monde*-bevægelsen, og hans forfatterskab er et godt sted at lede efter en tekstlig realisering af ideen.

Alain Mabanckou er født i 1966 i Congo-Brazzaville og uddannet jurist efter studier i Brazzaville og Paris. Mabanckou indleder sin karriere med en række digtsamlinger, men sender i 1998 sin første roman på gaden. I 2001 får Mabanckou et forfatterstipendium til USA, hvor han året efter bliver ansat på universitetet i Michigan som underviser i... frankofone litteraturer. I 2006 bliver han ansat på University of California-Los Angeles, hvor han i dag har titel af professor.

I 2005 udkommer romanen *Verre Cassé* (herefter forkortet *VC*), som tildeles den officielle frankofonis litterære pris, og året efter får Mabanckou Renaudot-prisen for *Mémoires de porc-épic* (Et hulepindsvins erindringer). De senere år har Mabanckou udgivet *Lettre à Jimmy* (Brev til Jimmy), som er et essay tilegnet James Baldwin samt romanerne *Black Bazar* og *Demain j'aurai vingt ans* (I morgen bliver jeg tyve år). Senest er i begyndelsen af 2012 udkommet et polemisk essay med titlen *Le Sanglot de l'homme noir* (den sorte mands gråd). Mabanckou har i øvrigt sin egen velbesøgte blog, hvor han diskuterer litteratur og kommenterer verdens gang.

I sit bidrag til *PLM* med titlen "Trækfuglens sang" gør Mabanckou op med litteraturkritikkens tendens til at gøre den franske litteratur til al litteraturs målestok, f.eks. ved at beskrive franskskrivende forfattere fra andre dele af verden som "den afrikanske Voltaire", "den tropiske Céline", eller ved at anskue enhver uortodoks eller eksperimenterende sprogbehandling for en 'berigelse', 'fornyelse' eller 'styrkelse' af det franske sprog. Det ser Mabanckou som en instrumentalisering af de fransksprogede litteraturer, der aldrig modtages som primært æstetiske projekter (*PLM*, 59) – hvilket dog ikke afholdt forfatteren fra at takke ja til den officielle frankofonipris, der som nævnt gives til en roman, der "vidner om en særlig kulturel erfaring, der beriger det franske sprog"...

Mabanckou er da også i sit indlæg ganske behersket i sin kritik af frankofoni-begrebet, som han ret beset havde forsvaret et år tidligere i et indlæg også i *Le Monde* med overskriften: "Ja til frankofonien. Nej til ghettoen" (Mabanckou 2006). Her foreslog han at se på den litterære frankofoni som en flerhed af erfaringer rummet i den samlede fransksprogede litteratur (*PLM*, 56). I dette indlæg havde definitionen således ikke det mere normative aspekt, der ligger i *MLMFs* forventninger til tematikker som mobilitet, kosmopolitisme og sammensatte identiteter. Det er da også

primært denne flerhed af litteraturer, der leverer råstoffet til romanen *Verre cassé*.

Titlen er navnet på romanens fortæller, en 64-årig alkoholiseret tidligere skolelærer, der hutler sig gennem tilværelsen, som han fortrinsvis tilbringer på sin stambar, hvor han observerer de andre stamgæster og nedfælder deres historier. Vi er i Congo, i slumkvarteret Trois-Cents omkring floden Tchinouka, der flyder med slam, madrester og døde dyr.

Romanen præsenteres som det kladdehæfte, ejeren af baren (kaldet *den stædige snegl* med direkte reference til en roman af den algierske forfatter Rachid Boudjedra) har foræret fortælleren, for at han som en slags historiker eller kronikør skal fastholde erindringen om den. Det er nødvendigt, for "folk i dette land har ikke forståelse på erindringsbevaring og epoken med den syge bedstemors historie er slut, nu var det det skrevne ord, der gjaldt, det talte ord er ren luft" og alt det pjat med, at "I Afrika, når en olding dør, er det et bibliotek, der brænder" – er han ligeglad med, "det kommer virkelig an på, hvad det er for en olding" (VC, 12). Billedet med det brændende bibliotek er hentet hos den malinesiske forfatter Amadou Hampâté Bâ (1900-1991), der gjorde en stor og anerkendt indsats for at dokumentere og bevare den afrikanske mundtlige fortælletradition. Begrebet 'mundtlighed' er blevet en af litteraturkritikkens foretrukne referencerammer i omgangen med afrikansk litteratur, så når fortælleren anvender netop dette billede til at pointere, at fortællingerne om Afrika for længst er gået ind i skriftlighedens epoke, kan det ses som en ironiseren over litteraturkritikkens stereotyper og forventninger. En sådan institutionel tematik er meget fremherskende i romanen, der udfolder den gennem en særdeles konsekvent brug af intertekstuelle referencer. Et par eksempler:

Fortælleren beretter om barens tilblivelse, at den havde mødt meget modstand, fordi husmødre, fagforeninger og religiøse grupperinger alle mente, at den ville lede landet i moralsk forfald. Konflikten antog herefter etnisk karakter, så landet balancerede på kanten af en borgerkrig, indtil Zou Louikia, ministeren for Landbrug, Handel og SMV, greb ind og bragte ro over feltet med en historisk tale, hvor særligt sætningen "*J'accuse...*" tryllebandt tilhørerne. Enhver læser med kendskab til fransk historie vil se parallellen til Émile Zola, der i 1898 med sit åbne brev i Dreyfus-affæren grundlagde den franske tradition for den engagerede intellektuelle.

Landbrugsministerens tale bliver meget populær, og præsidenten tilsvarende jaloux, så han sætter sine taleskrivere (sine negere!) til at udtænke en lige så velklingende sætning. Da inspirationen udebliver, beslutter de at skrive til "en indflydelsesrig person fra det franske Akademi, som, siges det, var den eneste sorte i denne ophøjede forsamling" (VC, 23), og en af de første sorte der har aflagt Frankrigs højeste eksamen i grammatik. Da taleskriverne ved, at det sprogligt stærkt konservative Franske Akademi som fremmeste mål har at værne om det franske sprogs renhed, *sprogets skælven og litteraturens nulpunkt*,⁹ er præsidentens mænd meget omhyggelige med brevet, der skrives med brug af aleksandriner og forskellige rim. Brevet bliver dog aldrig sendt, fordi taleskriverne geråder i slagsmål om den rette brug af semikolon og komma.

Man genkender i det sorte akademimedlem Senegals præsident Léopold S. Senghor, der som tidligere nævnt var med til at lancere *négritude*-bevægelsen sammen med bl.a. Aimé Césaire fra Martinique. Senghor er siden blevet kritiseret for at

(for)dreje negritude-begrebet i en stærkt essentialistisk retning, hvilket afføder denne bemærkning fra fortælleren: “[...] de bevingede ord, der går over i historien, er korte, klare og skarpe, men fordi de rejser gennem fortællinger, århundreder og årtusinder, så glemmer folk desværre ofte, hvem der var den egentlige ophavsmand til dem og derfor giver de ikke længere kejseren, hvad kejserens er” (VC, 25). Det franske ord for kejser, *césaire*, er synonym med forfatteren Aimé Césaire og dermed en del af romanens massive intertekstuelle arsenal (men svært at få med i en oversættelse).

Taleskriverne illustrerer ligeledes den bevidsthed om en central fransk sprognorm – *den rette brug* – der har virket så paralyserende på fransksprogede forfattere, og som er beskrevet og kommenteret så ofte, at det næsten er en genre i sig selv (Gauvin 2004). Denne norm bliver også taget under behandling i romanen, der kan læses som den absolutte modsætning: et forsvar for en individuel og respektløs brug af sproget.

Romanen er skrevet som én lang sætning uden punktummer og uden andre store bogstaver end dem, der bruges ved *proprier*. Vi får en karakteristik af stilen, da den stædige snegl læser fortælleren over skulderen:

“ [...] men det er jo det rene rod i det her hæfte, der er ingen punktummer, bare kommaer og kommaer nogle gange anførselstegn når folk taler, det er ikke normalt, det må du altså skrive lidt rent, tror du ikke, hva’, og hvordan skal jeg læse alt det her, når det er klistret sådan sammen... (VC, 239)

Ja, det er noget rod, men det er sådan, fortælleren kan få gang i den litterære skabelsesproces. I modsætning til præsidentens taleskivere og den *rette sprogbrug*, vil han skrive

“ [...] noget der lignede livet, men jeg ville sige det med mine egne ord, skøre ord, usammenhængende ord, ord uden hoved eller hale, jeg ville bare skrive efterhånden som ordene kom, jeg ville begynde kluntet, og jeg ville afslutte lige så kluntet som jeg var begyndt, og jeg ville blæse på den rene fornuft, på metoden, på fonetikken, på prosaen, og med mit lortesprog ville det, som godt kunne begribes ikke blive udtrykt klart, og de *ord som forløser* ville ikke komme så nemt, så det ville blive et spørgsmål om *Skriften eller livet*. (VC, 198)¹⁰

Citatet illustrerer ikke blot, hvordan opgøret med en central sprognorm er skrevet ind i romanen, men også, hvordan bogen fra start til slut er spækket med litterære referencer, som fører os længere og længere ind i et tekstligt univers. Der er engelske, amerikanske, russiske og orientalske forfattere men en overvægt af fransksprogede forfattere. Man kan undre sig lidt over denne fremgangsmåde, når man tænker på Mabanckous opbakning til et manifest, der var så kritisk over for den litteratur, der selvoptaget lukkede sig om selv og sin egen kommen til skriften. I romanen er selv det at rejse, at krydse grænser, en erfaring, der er opnået ad tekstlig vej, for romanens fortæller har aldrig forladt sit kvarter. Han har – som han siger – været en slags “rejsende i litteraturen, hver side i den bog, jeg åbnede gav genlyd som et slag med pagajen midt i floden” (VC, 209).

En bevægelse på stedet med litteraturen som stedfortræder... Hvis vi husker på definitionen af en fransk verdenslitteratur som en litteratur, der udforsker det 21. århundredes oversatte menneske, der lever i sydende metropoler mellem to verdener og tager sin sammensatte identitet på sig, så er Mabanckous roman ikke et oplagt eksempel på den verdenslitteratur, han hylder som underskriver af *MLMF*.

På den anden side er den et fremragende eksempel på den mere nuancerede definition af frankofon litteratur, Mabanckou har foreslået i sine individuelle tekster. Her er en 'flerhed af litterære erfaringer' blevet til en farverig roman, der på sin egen skæve måde fortæller om centre og periferier og litteraturer fra alle verdenshjørner. Og ved at skrive hele verdenslitteraturen ind i sin rivende ordstrøm – og sig selv ind i verdenslitteraturen – har Mabanckou ophævet alle skel, sidestillet alle forfattere og genrer og dermed opløst den franske litteratur i en større helhed! Det er verdenslitteraturen rekanoniseret. Et bud på en ny verdenslitterær orden – set fra Frankrig!

Efter revolutionen...

Hvis man nu skal runde af med at vurdere, hvor skelsættende *littérature-monde*-bevægelsen var, så må man starte med at konstatere, at Paris i dag er lige så meget centrum i den fransktalende litterære verden som i 2007. Men det betyder ikke, at alt er som før. Som Abastado skriver, er manifestet mere end blot en positionering i en litterær kamp, de kan også ses som milepæle i idehistorien, som noget, der markerer de glidende, umærkelige ændringer i mentaliteter og ideer. Det er derfor, de både peger frem og tilbage.

Ideen om det franske sprogs – og dermed den franske nationallitteraturs – universalitet har været og er fortsat en vigtig del af franskmændenes selvforståelse, og selv om der skal mere end et manifest til at gøre op med dybt forankrede fælles forestillinger og litteraturhistoriske traditioner, er *MLMF* måske netop den milepæl, der markerer et skift i de fransksprogede forfatteres opfattelse af den franske litteraturs plads i den verdenslitterære republik. De har erkendt, at det ikke længere er Paris, der sætter den verdenslitterære dagsorden. Det er der mange uden for Frankrig, der har sagt i mange år,¹¹ men franskmændene har haft svært ved at tro på det, hvilket litteraturhistorikeren Pascale Casanova også har erkendt i forordet til den seneste fransksprogede udgave af *La République mondiale des lettres*, hvor hun medgiver sine kritikere, at hendes tilgang til den globale litterære virkelighed havde en vis uerkendt gallocentrisk slagside.

På det litterære plan førte *littérature-monde*-bevægelsen ikke i større grad til opdagelse af nye og oversete forfattere, da de fleste af underskriverne repræsenterede den etablerede generation med måske størstedelen af forfatterskabet bag sig. Derimod har udgivelserne – særligt uden for Frankrig – inspireret til heftig debat om akademiske og litterære institutioners brug af litteraturhistoriske kategorier. Og her ligger måske manifestets virkelige bidrag: et grundlag for, ikke en ny litteratur, men en *ny transnational litteraturhistorie om litteratur på fransk*.

En sådan litteraturhistorie kunne koncentrere sig om det niveau, der ligger mellem det lokale og det globale – lad os bare kalde det for 'frankofont'. Ideen om et sådant frankofont litterært niveau er ganske vist længe blevet afvist ret kategorisk af

litteraturhistorikere, der mente, at frankofoni i litterærhistorisk henseende ikke var mere end summen af en række nationale dele. “Det cirkulerer ikke mellem os”, blev det hævdet fra mange sider. Det er i dag tydeligt, at den opfattelse må nuanceres. Den fælles erfaring med at skrive på fransk uden for Frankrig har i høj grad cirkuleret mellem de fransksprogede forfattere og værker (jf. Verstraete Hansen 2010), men de frankofone litterære studiers regionale¹² grænsedragninger har længe spæret for alt det transnationale, dvs. alt det, der bevæger sig i og over grænseszonerne, hvad enten det er ideer, tekster eller mennesker.

Hvis man forstår det ‘frankofone’ niveau som et sprogligt defineret felt konstitueret gennem udvekslinger og gensidige påvirkninger mellem fransksprogede tekster og litterære aktører, finder man i *PLM* en række argumenter for at se nærmere på et sådant litterært ‘system’ mellem det lokale og det globale. Jeg vil afslutningsvis blot nævne to af dem.

Når Alain Mabanckou i sin kritik af etniske kategoriseringer af litteratur forholder sig til kategorien ‘afrikansk litteratur’, afviser han, at det afrikanske kontinent kan udgøre kriteriet for en sammenhængende litteratur med et sprogligt argument: “Hvis man f.eks. ser på nigerianeren Wole Soyinka og franskmændene Louis-Ferdinand Céline, så er en af dem en ‘fremmed’ for mig. Og det er ikke Céline som jeg har haft direkte adgang til, men derimod Soyinka, som jeg har lært at kende ad omveje, gennem oversættelser” (Mabanckou 2006, 61). Betydningen af den direkte adgang til en litterær tekst er afgjort et spørgsmål, som det er vigtigt at inddrage i overvejelserne over en ny transnational historie om litteratur på fransk.

Det andet eksempel kommer fra antologiens interview med Édouard Glissant, der mindes, hvordan den algeriske forfatter Kateb Yacines teaterstykke *Le cadavre encerclé* i 1958 blev opført på Théâtre Molière i Bruxelles, fordi det var blevet forbudt af den franske regering (*PLM*, 86). Da stykket blev udgivet på Seuil året efter, var det med forord af Glissant... Det cirkulerer mellem de fransktalende forfattere, og der har, længe inden nogen opfandt *littérature-monde*-bevægelsen, været masser af relationer *også uden om det litterære centrum* mellem fransksprogede forfattere fra forskellige kontinenter.

At synliggøre dette niveau er en stor og spændende opgave for litteraturhistorien. Kunne en sådan transnational tilgang vinde indpas i vores omgang med de fransksprogede litteraturer i såvel forskning som undervisning, så vil kategoriernes kamp vise sig at have været en sand revolution.

Noter

- 1 Alle oversættelser er mine.
- 2 Underskriverne var M. Barbery, T. Ben Jelloun, A. Borer, R. Brival, M. Condé, D. Daeninckx, A. Devi, A. Dugrand, É. Glissant, J. Godbout, N. Huston, K. Kwahulé, D. Laferrière, G. Lapouge, J.-M. Laclaventine, M. Layaz, M. Le Bris, J.M.G. Le Clézio, Y. Le Men, A. Maalouf, A. Mabanckou, A. Moï, W. Mouawad, Nimrod, E. Orner, E. Orsenna, B. Peeters, P. Rambaud, G. Pineau, J.-C. Pirotte, G. Polet, P. Raynal, J.-L. V. Raharimanana, J. Roaud, B. Sansal, D. Sitje, B. Svit, L. Trouillot, W. N’Sondé, A. Vallaeys, J. Vautrin, A. Velter, G. Victor, C. Vigée, A. A. Wabéri.
- 3 Goncourt-prisen og det Franske Akademis store pris til Jonathan Littell for *Les Bienveillantes* (*De*

Velvillige, 2008), Renaudot-prisen til Alain Mabanckou for *Mémoires de porc-épic*, Fémina-prisen til Nancy Huston for *Lignes de faille* og Goncourt des lycéens til Léonora Miano for *Contours du jour qui vient*.

- 4 Af den belgiske forsker Paul Dirx beskrevet som "franco-universalisme", hvilket kort fortalt er en tro på, at selv om det franske sprog nok er internationalt, så har Frankrig en form for førstefødselsret til det. Samtidig anses sproget for at have nogle iboende træk som en særlig klarhed og syntaktisk præcision (Dirx 2006, 46 ff). Franco-universalismen er begrebsliggjort i et utal af tekster, hvoraf den mest kendte nok er Antoine de Rivarols *Discours sur l'universalité française* fra 1784. På dansk grund har lingvisten Viggo Brøndal med *Le français, langue abstraite* (København: Levin og Munksgaard, 1936, 42 s.) givet sit bidrag til franco-universalismen. Se også Boll-Johansen 1992, 44-54.
- 5 Se <http://www.francophonie.org/Prix-des-cinq-continents-de-la,28807.html>
- 6 Der foreligger oversatte tekstuddrag og en introduktion til Édouard Glissants ideer i Thomsen og Larsen 2005.
- 7 Pierre Bourdieu bruger begrebet 'løbebane' (*trajectoire*) til vha. en række forskellige indikatorer at beskrive de forskellige positioneringer, en forfatter har indtaget i det litterære felt. Det vil selvfølgelig føre for vidt her, hvor vi må begrænse os til nogle meget overordnede karakteristika.
- 8 Til gengæld sendte et kollektiv bestående af forfattere rubriceret som 'forstadsforfattere' under navnet *Qui fait la France?* et andet manifest på gaden i efteråret 2007. Manifestet er genoptrykt i novellesamlingen *Chroniques d'une société annoncée* (Stock, 2007) og slår til lyd for en *littérature au miroir*, som er "realistisk og demokratisk og afspejler hele samfundet og alle dets fælles forestillinger" (p.9). Blandt underskriverne finder vi bl.a. Mohamed Razane og Faïza Guène.
- 9 Kursiveringen henviser til to titler af Roland Barthes: *Le bruissement de la langue*, og *Le degré zéro de la littérature*.
- 10 Kursiveringen henviser til Marie Cardinals *Les mots pour le dire* og Jorge Sempruns *L'écriture ou la vie*.
- 11 Se f.eks. Morrison 2008.
- 12 Cf. Typhaine Leservot, der beskriver den manglende intra-frankofone komparatisme som én regionalisering af forskningen: "This regionalization does, it is true, have its advantages: in particular, it countered the mistaken impression that a specialist in Francophonie was necessarily familiar with all Francophone regions (...). But this same regionalization can become tyrannical if it preserves an outmoded (even colonial) concept of regions and prevents interregional and trans-regional comparatist studies. For the real problem lies not so much with the regions themselves but rather in the absence of properly comparative studies between them" (Leservot 2010, 44).

Litteratur

- Abastado, Claude (1980): "Introduction à l'analyse des manifestes" i *Littérature* 39, 3-11.
- Albert, Christiane (2008): "'La littérature-monde en français': une nouvelle catégorie littéraire?" i Christiane Albert, Abel Kouyouama & Gisèle Prignitz (red): *Le statut de l'écrit. Afrique, Euirpoe Amérique Latine*, Pau: Presses Universitaires de Pau, 161-170.
- Boll-Johansen, Hans (1992): *De franske. Fransk identitet. Myte og virkelighed*, København: Gyldendal.
- Bourdieu, Pierre (1992): *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris: Seuil.
- Casanova, Pascale (1999): *La République mondiale des lettres*, Paris: Seuil.
- Damrosch, David (2003): *What is World Literature?* Princeton: Princeton University Press.

- Dirkx, Paul (2006): *Les "Amis belges". Presse littéraire et franco-universalisme*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- Gauvin, Lise (2004): *La Fabrique de la langue. De François Rabelais à Réjean Ducharme*, Paris: Seuil.
- Gnocchi, Maria Chiara (2010): "Du Flurkistan et d'ailleurs. Les réactions au manifeste 'Pour une littérature-monde' en français". *Francofonia. Les Manifestes littéraires au tournant du XXIe siècle* 59, 87-105.
- Hargreaves, Alec G. (2005): "Ethnic Categorizations in Literature" i *Revue européenne des migrations nationales* 21.2, 19-33.
- Kesteloot, Lilyan og Amadou Lamine Sall (2007): "Un peu de mémoire s'il vous plaît !" i *Le monde des livres*, 6/4/07.
- Kleppinger, Kathryn (2010): "What's wrong with the Littérature-Monde Manifesto?" i *Contemporary French and Francophone Studies*, 14.1, 77-84.
- Le Bris, og Jean Michel, Rouaud (red.) (2007): *Pour une littérature-monde*, Paris: Éditions Gallimard.
- Leservot, Typhaine (2010): "From Weltliteratur to World Literature to Littérature-monde: The History of a Controversial Concept" i Alec G. Hargreaves, Charles Forsdick, David Murphy (red.): *Transnational French Studies: Postcolonialism and Littérature-Monde*, Liverpool: Liverpool University Press, 36-48.
- Maalouf, Amin. (2006): "Contre 'la littérature francophone'" i *Le Monde*, 10/3/06.
- Mabankou, Alain (2005): *Verre cassé*, Paris: Seuil.
- Mabankou, Alain (2006): "La francophonie, oui. Le Ghetto, non" i *Le Monde*, 19 mars.
- "Pour une littérature-monde en français", *Le Monde des livres*, 19 mars 2007.
- Morrison, Donald og Compagnon, Antoine (2008): *Que reste-t-il de la culture française? suivi de Le souci de la grandeur*, Paris: Denoël.
- Murphy, David (2010): "The Postcolonial Manifesto: Partisanship, Criticism and the Performance of Change", i Alec G. Hargreaves, Charles Forsdick, David Murphy (red.): *Transnational French Studies: Postcolonialism and Littérature-Monde*, Liverpool: Liverpool University Press, 67-86.
- Porra, Véronique (2008): "Pour une littérature-monde en français: les limites d'un discours utopique", *Intercambio* 2.1, 33-54.
- Reclus, Onésime (1906): *Le Partage du monde*, Paris: Librairie Universelle.
- Riesz, János (2003): "'Frankophonie' – Überlegungen zur Geschichte ihrer Anfänge und der Narration ihrer frühen Entwicklung" i *Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik* 10.19, 100-129
- Senghor, Léopold S. (1962): "Le français, langue de culture". *Esprit* 311, 837-844.
- Thomsen, Mads Rosendahl og Svend Erik Larsen (red.) (2005): *Litteraturhistoriografi*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Thomsen, Mads Rosendahl (2010) [2008]: *Mapping world literature. International Canonization and Transnational Literatures*, London: Continuum.
- Verstraete Hansen, Lisbeth (2010): "Étranges ressemblances ou mêmes différences? Préliminaires pour l'étude des transferts culturels dans l'espace littéraire francophone", i Susan Bainbrigge, Joy Charnley, Caroline Verdier (red.) (2010): *Francoographies. Identité et altérité dans les espaces francophones européens*, Belgian Francophone Library, vol. 23, New York: Peter Lang, 55-69.
- Wilfert-Portal, Blaise (2008): "La littérature française dans la mondialisation", *La Vie des idées* 1/7/08.